

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 236 (12326)

1983 чылдың октябрь 13, четверг

1925 чылда үндүлүштөгөн

Өртөө 3 коп

ЧЫЛ ПЛАНЫН-ХУУСАА БЕТИНДЕ

СЭКП Төп Комитети наш хонун мурнунда «Социалист чарышты организастарын, оң түңнелдерин үндүрериниң болгаш тилекчилериниң шаңгалматтарын» практиказын сайыраңгайдыр дугайында доктаалды хүлээп алган. Күш-ажылчы бүгү коллективтер, кижи бүрүзү ол доктаал-биле бо хүндерде танышкан болгаш оон чогуур түңнелдерин үндүрүп турар.

Он бирги беш чылдың өзек чылының тос айлары эртен, ам көдөңнүң ажилчылары чылдың сөөлгү кварталының сорулгаларын күөсөдип кирипкен. Бо үйдө планын оонал-даларны болгаш социалист хүлээлгелерин боттандырып турарында четтестерни илердеп, оларны дарый чалайдырының болгаш чыл планы ыял-ла күөсеттинген турарын чедип алырының хамык курлавырларын база аргаларын тыптынып, оларны долу ажылаарын бүрүн хандыар талазы-биле соци-алист чарышты калбартыры чугула. Ылангыча чыл гезин-ден бээр чедип кылдырмаан чүүлдериниң орнун ыял-ла тур-гузар херек. Чер-черде партия, совет, ажил-агый органны-ның сонгаарлаттынмас херээ ол.

Көдөңнүң ажилчылары ССРЭ Конституциязының бол-гаш боттарының профессионал байырлалының хүннерин бо чылын чедип чыгып утказынар. Олар тос айлар планын-дан 566,5 тонна эътти, 1337 тонна сүттү хөйүн күрүне-саткан. Эът садарының тос айлар планын тос районун, сүт садарының он ийи районун, а дүк садарының чыл планын сес районун ажырап күөсеткен көдөңнүң ишчилериниң эртен чылдан дээр ажылдаанын херечилеп турар.

СЭКП-ниң XXII съездин аттыг совхозтун Дөргүн сүт-ба-раан фермасы Хөндөргөйге чылаан. Аңаа хүндүсүк болгаш ду-мени изадыты таарыштыр, минектер немелде чечнерин чогуур үезинде берип турганының түңнелинде оларның се-миртилгези чогулгалыг болган болгаш бирээни-ле хонукта 8—10 литр сүттү берип илген. Коллективте ажылаа ор-ганизастарын экинчиге, ажылдаарында болгаш даштаан-рынга таарымчалыг байдалды тургасканы маңа улуг роль-дуг болган. Чайлагга чээрби уруг турар ясли-садик, эми-чаа турган. Партиомдан, көдөң Совет күөсүмкөмөндан болгаш тусай эртемчилерден харысалгалыг эштер үгүлүчү фер-ма изеп, курал-суглааларын эрттирип, тайылып ажылын чогуулуп, социалист чарышты организастап турар.

Ферма амгы үедө кыштанда хонупкан, көргүзүлгөр бедик олчашкан. Коллектив тос айлар планын 122,7 хуу күөсөдип, 95,5 тонна сүттү күрүнеге пландан ажырап саткан. Маңаа Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутаты Монгуш Алдын-кыс, Куулар Шет, Сат Татьяна болгаш еске-даа мурнакчы-лар неску улугну кириген. Коллектив негизиниң чыл төнүзүңгө чедир 70 тонна сүттү пландан ажырап дужаарын хүлээпкен ажылдап турарлар.

Республиканың ажил-агыйларында, Дөргүн сүт-ба-раан фермасын, планын ооналдаларын болгаш социалист хүлээлгелерин хуусаа бетинде күөсеткен, күрүнеге көрү-генинде аңаа продукция садарын хүлээпип турар коллектив-тер хей. Оларның аразында «Тилелге» болгаш «Чаа орук» совхозтар планынының чедип чыгып күөсеттинген турарын СЭКП Тыва обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелине рапорттаан. «Тилелге» совхоз бодунуң бүгү аргаларын болгаш курлавырларын санал көргөш, күрүне-ге чыл планын амгы 15 тонна эътти, 165 тонна сүттү са-дарын болгаш 100 тонна сизини немештир белеттирерин хүлээпкен. Мындай байдалдыг хүлээлгелерин мурнакчы зөө-нолар, бригадалар, сүт-ба-раан фермалар болгаш совхозтар бо хүндерде ап турар.

Долу беримче биле ажылдааган, ортумак түңнелдер-биле оожургал орап ажылдакчылар база хей, оларны маажым бай-далдан үндүреринче чарышты организасталары шыңгы-кичигези салыр ужурул дээрзин үстүндө доктаалда айт-кан. Ону партия организасталары, көдөң Советтер күөсүм-көмөндө контролга алып болгаш мурнакчыларның оодурунче үндүрүп ужурул. Оң-биле чегерелештир хонуптап турарлар-ның чыл планын күөсеткен турарын ыял-ла чедип алыр. Маңаа социалист чарышты кичигизип күүнүң калбаа-биле ажылаар херек. Кичигизип илдепкейг болгаш ха-рысалгалыг болурунга идиин бээр. экономиктиг болгаш организастыг негеделерин, чогадыкчы, античик болгаш бе-дик сагыла-чурумунг байдалды коллектив бүрүзүңгө тур-гузар.

Нитизин биле тос айларның күрүнеге, чикээлзэрге, эът садарының планын республика күөсетсе-даа, беш район ону күөсөдип шыдааган, а чеди район эртен чылдың деңгеле-нинде беш чикээлзэ. Он планын 25 ажил-агый шутт үс-кен. Көдөң ажил-агыйның еске продуктуларын садарында база мындай аныгыл четтестер бар. Ылангыча дүк садары-га он район эртен чылдың деңгелинде чедир ажылдааган, дөргөн дөрт ажил-агый планынын амдыга чедир күөсөдип шыдааган турар. Мал бажын өстүрүндө, ногаа болгаш нар-тофель садарында база мындай байдалдар бар. Чылдың сөөл-гү кварталы эгелей берген болгонда, четтестерни дарый чалайдыр, чыл планынын долдур болгаш ажырап күөсөдип та-лазы-биле социалист чарышты дээштиг организастаар хе-рек.

ҮЕ ДАЛАШТЫРЫП КЕЛГЕН

Бо чылдың октябрь 10-нун медеэни-биле алгыра, респу-блика сизге белеткенге пла-ныны 67 хуу, селкити 116 хуу, нитизиниң сизге далганын 99 хуу, селкити селкити планын 44 хуу күөсеткен.

Нитизин биле 230300 тонна сизге белеткенге пла-нында 154815 тонна белеткен ал-ган. Ол дээрте эртен чылдың ол үезинде деңгелинде 6 хуу куду болуп, ажил оожум тем-пиде чоруп турар. Районнар-дан Сүт-Хөл планын 97 хуу, Кызыл район 89 хуу, Монгуш-Тайга 88, Барыш-Хемчик 86 хуу күөсөдип, өскөдөңнөр мурнап турар. Арктанары боттарының планынын ам-даа

80 хуу беш чедирбөөн. Оон иштинде Тайда, Бин-Хем, Току болгаш Каа-Хем райо-нар чүгө 40—56 хуу күөсө-дип турары-биле ажылаа су-ларгай байдалда чоруп турар-ын үстүндө сан-чурагалар херечилеп турар.

Сенаж салыр талазы-биле республиканың чүгө 6 райо-ну планын ажырап күөсеткен. Оларга Барыш-Хемчик, Улуг-Хем, Тайда, Бин-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнар ха-маажыра. Еске районнар ол-панынын күөсеткен. Респу-бликада эртен чылдың бо үе-зиниң деңгелинде 29114 тон-на сенаж хей белеткенген.

УЛАМ ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААР

Улетпур тос айларда

Республиканың улетпур бугурулгелери продукция сайгарының тос айлар планын 103,7 хуу күөсөдип, пландан ажырап 3,3 миллион рубльдин продукциянын сайгарган. Пландан ажырап продукция сайгарының чылдың социалист хүлээлгелери 3 каттап ажырап күөсеттинген. Продукция сайгарыгызының талазы-биле даалгалары тодаргай доктааткан 18 бугурулгелерин 14-ү тос айларның планын күөсеткен. Ажырап чору-дуганын нормативтиг арыг продукция-биле үнөлзө-дүгизип ишчилтиг 42 бугурулге ол талазы-биле пла-нын 103,6 хуу күөсеткен.

Тос айларда республиканың бугурулгелери 98,9 миллион рубльдин барангыг продукциянын бугурулгелери. Продукция бугурулгелери немей өздөдөт эртен айларда үш хуу болуп, бүгү немей өздөдөт күш-ажыл-ды бугурулгелерин бээр-дүгизип күөсөдөт чедир ал-дыган.

Продукция сайгарының планын республиканың бүгү районнары күөсеткен. Ылан-гажак Току, Бин-Хем, Тес-Хем, Танды, Кызыл районнар нормативтиг арыг продукция бээр-дүгизип планын күөсеткен.

Продукция бугурулгелери кол-код хевирлериниң планы күөсеттинген. Пландан ажырап 67 тонна хомур-дашты, 5,2 муң дөрбөлүн метр эжик

бириниң аразында чогума-лыг деңгелеге тургустунган. Улуг-Хемчик улетпур ажил-агый, «Тыва даг-дугу», «Тудуг кезектери», сүт комби-наттары, тудуг кезектериниң болгаш конструкторлар заво-ду, эът-сөөк далганының заво-ду, Бүгү-өзүлгөдүг караа че-дир бугурулгелери чери кол көр-үлгөр талазы-биле тос айлар планын күөсеткен болгаш про-дукция бугурулгелери эртен нитизинде бугурулгелер өс-түргөн.

Ылангажак доктааткан планын күөсөдөт шыда-гай турар бугурулгелер оо-ло хонуптап турарлар ам-даа бар. Нормативтиг арыг продукция талазы-биле планынын 17 бугурулгелери күөсеткен, а ону сайгарында 4 бугурулге хо-жуула. Керээлер бугураа про-дукция бээр-дүгизип планын беш чедир күөсеттинген. Эр-тен чылдың тос айларның деңгелинде 20 бугурулге ку-дуг көргүзүлгө ажылдаан. Чикээ, «Каа-Хем» хомур-даш разрез тос айларның планын 112,6 хуу күөсетсе-даа, про-дукция бээр-дүгизип чылдың

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

РСФСР-ниң Дээди Сөвди-ниң Президиумунуң хуралы октябрь 11-де болган. СЭКП ТК-ның юль (1983-ч) Плену-мунуң шийитилеринге дүүш-түр ССРЭ-ниң улустарының найырамы болгаш кады ажылдажылаан улам ыңай көжүдөр, оларның интерна-ционалдыг кижизилдигинин талазы-биле Удмурт АССР-ниң болгаш Алтай крайның улус депутаттарының Советтериниң ажылынын дугайында айты-рыгны чугаалажып көргөн.

Найырамын болгаш кады ажылдажылаан, социалист интернационализмин бугурул-га ажилчы чондарын кижизил-дегизип күөсөдөт турар, тус-чериң болгаш национал он-загай байдаларын барымда-лап көрбүшөөн, боттарының деңгелеэринге экономиктиг болгаш социал комплекстиг хөгжүлгелер хандырыгырга эр-ге-чатырганын чер-чер ордун-нарын оңокон бедилерин Россия Федерацияның улус депутаттарының Советтеринге

сүмөдөөн. Хамааттыларның аас-биле болгаш бажымаа ажилгелери чугаалажып көрү талазы-биле РСФСР-ниң Хуралына ми-нистерстволуң ажалы ху-ралга чугаалажып көргөн. Хонуп-дугурум боттанды-рар талазы-биле республика-ның Дээди Сөвдүгү ажилы-ны дугайында, айтырыгны болгаш өске-даа чамдык ай-тырыгларын РСФСР-ниң Дээ-ди Сөвдиниң Президиуму чугаалажып көргөн. (СЭТА).

ОКТАБРЬ 15-ТЕ—КОММУНИСТИК СУББОТНИК

БУДУРУКЧУЛУГ БОЛУР

КЫЗЫЛ. «Тыва тудуг» трес-тин № 48 тудуг эргелелиниң Е. С. Бизевага уурткан ком-сомолчу-аңыктарының ком-мунист күш-ажыл бригада-зының коллектив октябрь 15-те коммунист субботник эр-тир дугайында Москваның патриот бугурулгелериниң бөр-өп-сеткилдиги дөткөн.

Күш-ажылды коммунист бугурулгелери дээр дээр ший-тешиниң 25 чылыгына турас-тап ол коммунист суб-ботникке шуткатурулгелер эне-не бугурулгелерге ажылдап турган, уруглар эмгекчилерин тудууга 320 дөрбөлүн метр ханамы эки шынарлыг шутка-тураларын, ажылдаап ажаа-

зын Тайбың фондузунче ший-чидерин шийтирээни.

АК-ДОВУРАК. Тываның аар үстүрүлгелери баштайгы бо хоорайга электростанцияны ажилгелерин бээр чээрби чылын чоокта чаа демделер эрттирген. Бо үзүн дугурул-га 690 миллион киловатт-шак электрэнергияны, 3,8 миллион гигакалорий чыгыны ажылдап үндүрүп, В. И. Ле-нин аттыг комбинатын Му-нишкы бугурулгелериниң би-разынче сандып алган. Ы-лангажак коммунист күш-ажылды коллектив деп атты тывыскаан.

Мурнакчы бугурулгелериң ажилчылары күш-ажылды

коммунист бугурулгелери дээр шийтешиниң 25 чы-лын күш-ажыл чедип чыгып утказып. Электрэнергияны ажылдап кылырынчы планын ажырап күөсеткен. Бодунуң те-регелдине чарыгдар ужу-луг электрэнергиядан 49 муң киловатт-шакты камнап алган.

Күш-ажылды коммунист бугурулгелери дээр дээр шийтешиниң 25 чылыгына турас-тап ол коммунист субботник-ке коллектив кежигүнери бар демин үткен, элчег нормал-дыг күөсөдөт, ол хуу ажылдаап ажилып Тайбың фондузунче шийчидерин дугу-рушкан.

КУРЛАВЫРЫН ТУРГУСКАН

СЭКП-ниң XXII съездин аттыг совхозтун Дөргүн сүт-ба-раан ферманын коллектив беш чылдың үшкү чылы-нда күрүнеге 455 тонна сүттү дужаар планын тос айла ху-саа бетинде күөсеткен, план-дан ажырап 60 тонна сүттү кү-рүнеге саткан. Боттарының бар арга-курлавырларын санап көргөш, чыл төнүзүңгө чедир ам-даа 70 тонна сүттү күрү-неге садарын хүлээпип турар. Саанчылар ортунда соци-алист чарышка Тыва АССР-ниң Дээди Сөвдиниң депута-ты Алдынкыс Монгуш, Шет Куулар, Татьяна Сат олар шылгалар, эң-не көвей сүттү саткан.

Мурнакчы ферманың коллек-тив киши белеткен ажил-ларын доозуп, мал кажаларын септеп, мал чечини курла-вын тургускан.

К. ООРЖАК.

АНЫЯК ЧОГААЛЧЫЛАРНЫ ХУРАЛЫ

ВЛКСМ ТК-ның болгаш РСФСР-ниң Чогаалчылар эне-дигин баштаар чериңиң шийтирилгези Даг-Алтайны, Хакасский, Тываның аныяк чогаалчыларын чогултуп ху-ралы Кызылга эртен. Ук ху-ралды Тыва АССР-ниң Чо-гаалчылар эне-дигин баш-таар чериңиң дагызма К-Э. К. Кулажы ажыдап, кожа-хөлбөзү Даг-Алтай, Хакас автономну-областарының болгаш бистиг республиканың аныяк чогаал-чыларга изиг байыр чеди-рип, РСФСР-ниң Чогаалчылар эне-дигиниң консултантызы В. Чукреевске сөз берген.

Семинарны удуруп база аңаа дөрт кижир-биле чо-гаалчы О. Кузнецов, артист В. Чалмаев, В. Деметев, ВЛКСМ ТК-ның инструктору Н. Старченко олар келген.

Семинарны кыркыкчылары В. Чалмаевтин, М. Кыльчич-ковтун, Б. Укачинин, О. Сувакитин и. п. В. Кушницкий, В. Деметевтин, ВЛКСМ Тыва обкомунун сек-ретери Б. Шомбушун бол-гаш өске-даа чогаалчылар бол-гаш хей-нетиң ажылдакчыла-рының семинарга хамарынып чугааларын улуг оонур-гал-биле даялааннар.

Ола хуу аныяк чогаалчы-ларын жаар (поэзия, проза) аайы-биле хувааган, ийи шак-тин эзелет чогаалдар сайгар-челеринге кылаа эрттирер-биле чоруткан. Бөгүн аныяк чогаалчылар Чаа Шыгаан-Арм, Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтун ажил-иш-челери-биле чогадыкчы ужу-ражыкчылар кылыр-биле айттанканнар.

Б. КЕНЕШ.

душкунуңуң аймак чок чо-рун хандыар дээр грек ча-лак бүрүн харысалгалыг бо-лур турарын, ол хүлээлгени мон соңгаар-даа күөсөдөт талазы айткан.

ТОКИО. Япониянын пре-мьер-министр турган К. Та-нака америкалыктардан хей-чидерин ажалың хээлзэни алган дээр ону чеди чыл дугурулгала сүмөт келген. «Локх» деп америка самолет туудурун корпорациялар 500 миллион америка долларын хээлзэни алган. Танаканы херээниң талазы-биле суд шийткенди чоокту үеде чар-лаар деп турар.

(СЭТА).

БУДУРУЛГЕНИН АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

Көдөз ажил-агый допчулалы

Статистика эргелелиниң медеэзин бугураа алырга республиканың ажил-агыйлары он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының эртен тос айларында 205665 центнер эътти, 243374 центнер сүттү, 12811 центнер дүктү чылаан. Аңаа бугураа, бугураа чүве эки бол-гу дег: үш туруштук ийиниңгү планыны ажырап күө-сеттинген. Эртен чылдың бо үези-биле деңгеле көрөгө 2545 центнер эът, 18909 центнер сүттү хөйүн саткан. А бир эвес дүк сатканын анализтеп, деңгеле мыып көр болурунда, херек нырында байдал 1982 чылдың тос айларыннан 462 центнер эээшти дужа-гаан.

Эът садарына республика-ның тос айларын планын ооналдаларын ажырап күөсө-дөт. Оларның иштинде Мен-гүн-Тайга, Барыш-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Эрэн, Кызыл мурнакчы районнар чүгө эртен айларын ооналдалар чедир күөсөдөт эвес, хары-даа эртен чылдың ол үезинде деңгелинде дык көзүлгө-лөр хандырып шыдаан. Моон алгаш көрөгө, еске районнар бар арга-курлавырларын, бол-дувар аргаларын бүрүт ажылдап болза, чүгө план күөсөдөт-биле кызыгаарлат-тымай, бурунгаар базымны кылып болур турган ийи. Ындай турбуже, республи-каны беш району чүгө эртен чылдың деңгелинде чөтсөт эвес, хары- да чылдың тос

дарчылары куженишкениң ажылдаа, тос айларның планынын дык ажырап күө-сеттинген, социалист чарыш-та мурнакчылар болуп турарын демделээр херек. Кызылдың күш фабриказы планын 2,4 каттап ажырап күө-сеткен. 9 айларда эне-не хей-уити: «Кок-Тей»-0656 цент-нер, «Шамбалы»-1941 цент-нер, СЭКП-ниң XXV съездин аттыг совхоз-2929 центнерин, «Бүрөн»-1943 центнерин кү-рүнеге дужааган.

Оон-биле чегерелештир эът садарының планын чээр беш совхоз күөсеткен. Оларның аразында «Кара-Хөл», «К-Чалма», «Найра», «Совет Тыва», «Тере-Хөл», «Май 1», «Чолураа» совхозтар улуг өр-өлгү болуп алган.

Эртен тос айларда күрүне-ге сүт садарында база-ла Монгуш-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарың ажил-агыйлары чарышты мурнуку оодурул-га чоруп турар. Олар пландан айткан хей сүттү дужааган болгаш эртен чылдың ол үе-зинде чедип алган деңгелинде дымка ажыраган. Арктан районнар эртен чылдың бо үези-биле деңгелинде чедир күөсөдөт шыдааган.

Бай-Тайга, Эрэн районнар 9 айларын планын күөсөдөт республиканың күөсөдөтүгө багай садарыны чедирген.

Республиканың сүт садар ужурул 66 совхозтарында 50-и планын чедип чыгып күөсөдөт. Арктан ажил-агый-лар план күөсөдөтүгө кичи-көйгөшн колжактылаан сүт бугурулгелери, ону күрүнеге садар ажылды чедир организаста-таанып хараалажып. Ылангыч Ленин аттыг «Кара-Хөл», «Х Улуг хурал», «УТКА 25 чыл», «Кызыл туук» (Каа-Хем) совхозтар өзек чылын сөөлгү кварталында арктан өрө-биле үе сажарынын хемчөөр алыр негеттигин тур-ар.

Ол ышкан республика күрү-неге дүк садарынын планын күөсөдөт. Эртен чылдың ол үезинде деңгелинде 462 цент-нер дүктү чедир дужааган. Районнарың 8-и планнарын 102,9—135,7 хууларга ажырап күөсөдөт. Арктан ажил-агый район күрүнеге улуг өрөлгү болуп, республиканың күрү-зүңгө багай садарын чедир турарын айттыр чугула. Бай-Тайга, Монгуш-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарың чоңуң хуузулду шээр малын

дан күрүнеге дүк садар пла-нын 2,5 каттап ажырап боттан-дырган. Еске районнар чоңуң хуузулду малыннан дүк са-дарынын планынын база дык ажырап күөсөдөт.

Ол хирезинде Бай-Тайга, Барыш-Хемчик, Овур, Бин-Хем, Улуг-Хем районнарың ажил-агыйлары күрүнеге дүк садарынын планынын күөсөдө-т. Бо талазы-биле ол ра-йоннарың болгаш совхозтар-ның удуруткучулары оон түң-нелди үндүрүп, ханы анализ-ти кылыр ужурул.

Совхозтардан «Шектээр», «Хемчик», «Коммунизмче орук», «Искра», «Россиа», «Өмө», «Бүрүтүг», «Кызыл туук» (Каа-Хем), «Чолураа» совхозтар планынын 80 хуу беш чедир күөсөдөтүн, кү-рүне планын күөсөдөтүн, кү-рүне планын маңа айтса чогуур.

Он бирги беш чылдың үш-кү чылынын тос айларда мал ажалынын продуктула-рынын күрүнеге садарынын планын ооналдаларын рес-публиканың райоттарының, совхозтарының күөсөдөтүн байдалы ыныл-дыр.

деңгелемнер америк самолет-тарың хей улаа үрөп, ынаар шугуруп кирип турары-биле холбаштыр шыгыг удурула-нышкыны Грецияның кааза АКШ-ка мелгезен. «Мен-хауэр» деп аналгосот турар америк шугуру самолетты Грецияны агар деңгелинде сөөлгү үеде 33 улаа шугуру ийргенин чеге чазактын тус-кай ротазинда айткан.

Эгей далайын кыры-биле хамааты самолеттарың ужу-раа шугурумун америк шугуру самолеттарың 16 улаа шугуру кирип турганын шыгыг удуруланышкыны грек чазак ол ротазинга илереткен. Ол шугуру ха-мааты самолеттарың ужу-

улушкунуң аймак чок чо-рун хандыар дээр грек ча-лак бүрүн харысалгалыг бо-лур турарын, ол хүлээлгени мон соңгаар-даа күөсөдөт талазы айткан.

ТОКИО. Япониянын пре-мьер-министр турган К. Та-нака америкалыктардан хей-чидерин ажалың хээлзэни алган дээр ону чеди чыл дугурулгала сүмөт келген. «Локх» деп америка самолет туудурун корпорациялар 500 миллион америка долларын хээлзэни алган. Танаканы херээниң талазы-биле суд шийткенди чоокту үеде чар-лаар деп турар.

(СЭТА).

Кожаларның аныак чогаалчыларының чөвүлел хуралы

КИЖИ ЧУГААЛАЖЫП ТАНЫЖАР

Юрий Лозикарович Кузнецов — амы совет поэзия-
ныя талантлыгыларын бирээни. Ол 1941 чылда, Ку-
бинин Ленинград станциясына төртүтүнгөн. Крым
кампаларында маалымдык-биле өлүктөн хоочун офи-
церини огу. Ю. Кузнецов 1961-63 чылдарда Барто-
лал кризисини берге үзүндө Кубага турган.
Ю. Кузнецов 1971 чылда Москваның литература
институтун дооскаш, найысылалдын төп литература
органнарына артык. Оон редакторлааны биле С.

Юрбөнүн «Дураалар чанып турда» деп ному «Сов-
ременникке» чырыкче үнгөн. Ол ам Москваның Чо-
гаалчылар организациязынын баштаар черинин ха-
рымсалгалык ажылдакчы.
Бо хүнерде Тывада болуп эртип турар аныак
чогаалчыларын чөвүлел хуралынын удуртуктузунун
бирээни — Ю. Кузнецовтун болгаш өске-лаа авторлар-
нын шүлүктери-биле таныжарынче чаладымыс, эргим
номучу.

Ю. КУЗНЕЦОВ.

ААЖОК ХӨЙ ЭРЛЕР ТУРДУ

Ак-көк дээр дег карактарлыг, алды баштыг
Аажок хөй эрлер турду, олар каймы?
Кандыг черден, каймы динтен дилеп бооруа?
Кандыг дээрини адаанда ирги? Чүге чогуа?
Чеве-хоорун сымдыс, үнүш харажык бе?
Черле чүү дээр, бажы-биле чиккенери ол?
Арыг агаар чуртунда эвээш апарган бе?
Азы чаш-шаа хуулаазын болбаны ол бе?
Ойзун-кыйзып, хоозун бодал болаш, чоор мен.
Оолдарың дээр, мени өршээ, Россия!
«Эргим ынак эргимин!» деп, байырашкаш,
Эгиле келбес орундуува барганнар-дыр.
Орус кижик сүзүгүн улачу-улачу,
Оттуг орук, ыш-бус туман ханалары
Таварааштын, бажыңның эргининде
Тарымал хүн — тоорук бооп үнүп келир.
Доозулган ак-көк карак саргыла болуп,
Домак-сөске өске дылар холушса-лаа.
Оглаңып кээр ыды бешин утупса-лаа
Орус кижик — чуртун нагбас, чанып келир.
Она берген көжесини көзүңгө
Оожум келген, калай далажын дымчыл кааптар.
Каламчага огу оолак уткуп алаш.
Карак салбайн, кезе кайгап, мыт чок турар.
...Пөрүк төл бе? Азы чүвү сөглээр дээиле?

Сергей МАНИТОВ.

ЫНАК МЕН

Эртенги хаага ынак мен,
Эрес кустарың мээрэ
Чүглө бодумну үнелеп билбес мен,
Чүглө бодумну көңүл-ле билбес мен.
Эртем кымдында хааңыңа
Чүглө бодумну көңүл-ле билбес мен.
Эртежи кыстың ырыңа ынак мен,
Эрес мен бе — черле билбес мен.
Далагы чуртумга ынак мен,
Даргажык бажымыңа ынак мен.

Валерий КУНИЦЫН.

САКТЫП ЧОРУУР

Шапкын хем дег, үе эртер,
Эргит чүрээм улам саргымыр.
Чашкы шаамың сарыг
Эргими дам баар болду.
Чүрээм менээ чагыртпас-тыр,
Сагыш-сеткил улам — дойду.
Чүглө сени сактып чоруур,
Чугамыс сенээ өөрүп чоруур.

Айтырыңар, харылап берээл

КАНЧААР ЭМНЕНИРИЛ?

Радикунит аарым канчал тыттып кээрди, ону кан-
чаар эмнеше чогуруу?
Т. ТАВА-САМБУ.
Каа-Хем району.

Бел болгаш көп-бедир аа-
рым мага-ботта оорга сөөгү-
нү, шыңгаларынын, нерв
дамылгыштарын болгаш
иштики органнын аарым-
нын салдарында тыттыр. Мы
чалаажок оон кол чылааган
— бел кезжи биле көп-бед-
ир сөөгүнү радикулит
дыр.
Ол чүү деп аарымы? Ра-
дикулит (латин сөстөн уктал-
ган нерв дамылгыштары) дээр-
ге, оорга чүвүнү нерв да-
мылгыштарынын аарымдыр.
Бо аарыг бел болгаш көп-
бедир девиескээр өскүүр.
Ол-кавы девиескээр мага-бо-
ттуң үтүгү кезин туруп чо-
руур. Мычанга ол докта-
мал аар бажышкыны чүк-
тээр. Оон биле черделештир
бел кезжи үргүчү шимчээш-
кинге чорур. Күштүг шим-
чээшкенир нерв дамылгыш-
тарын баксырадыттар. Оон
чоорту радикулит аарым тыт-
тыр.
Ук аарыг колдууңа 30—
50 харлыг, илдекейи ажыл-
иштин кижилеринде неперер
боор. Радикулит эмнениргир

лир чылааганнары аныг-
гы. Өлүшк, соок үелерде бо
аарыг неперерей. Ук аа-
рыгдан кей кезинде эр ула-
рымыр.
Радикуниттен канчаар кам-
галаңа эки? Бирээде мага-
ботту дамытырып, быжыкты-
рып чанчыктырып чүгүлө.
Бир эвес бел кезжи аарым
апарса, дүрген-не эмчиге көр-
гүзүп, сүмөдөн адыр. Чүглө
эмчи аарыгын шын тодаралып
эмнээрин утуптар. Кажан эч-
ки радикулит аарым деп ди-
агносту тодаратканда, ыччан
эмчилик сүмөдөниң өзүлээр
эмненир ужураг.

Аарыгын чогуур үзүндө
эмненис болза, күштүг дег-
диришкенин хохураар аа-
рытта чедир. Илдег аарыг
кижилер соокта доңуп бол-
бас. Кажан бел болгаш көп-
бедир аарым турар өйдө аар
чүвө көдүрүп, доңгайып
ажылдаа эки. Ажылдаар
өрдөгө өттүр каккан салгын
кадыкка улуг хоралыг. Оон
камгалаңы чүгүлө.
Н. КУДРЯВЦЕВ,
саниатор — чырыдыш к и н
бажыңның эмчизи.

СПОРТТУҢ НЕПТЕРЕҢГЕЙ ХЕВИРИ

СЭКП обкомунуң V пле-
нумуңуң шиптирлеринге
командыры күш-культураны
болгаш спортту республика-
га улам сайгырадыр со-
рула-биле Тыва АССР-
ниң күш-культура болгаш
спорт комитетин хостуг ху-
реш талазы-биле семинар-
хуралды Кызылга эрттир-
ген. Алар уругларын спорт
школадарынын база хей-
ниги чыгыш тренерлер чыг-
ган.
Тыва АССР-де хостуг
хүрештин байдалы болгаш
ону хөгжүдериңиң талазы
биле спорт организациа-
ларының 1983—1985 чылдар-
да сорулаарынын дугайында
республикада ху-
реш федерациянын дар-
газын оралакчы В.
Биче-оол дыңдадыгы кыл-
ган. Хостуг хүреште 4237
кижик, дээ-до хүреште 70,
самбода 357 кижик шипти-
ри-биле хаара түттүгүн.
республикада спорттун эң
неперерей хейлиринин
бирээни дээрзин ол дем-
дедээш.
Хостуг хүрештин дүрү-
мүндө чамдык өскериле-
лер, чаа немелделер болгаш
республиканың шиптир
команданын 1982—1983
чылдарда бүтү-анал бол-
гаш бүтү-россия маргал-
дааларына киржигеенин
түңгелениң дугайында
анализти республиканың
уугу тренери Б. Чокпек
кылды, чүвө чугаалаан.

Ак-Довуракта уруглар-
нын спорт школынын
тренери С. Шаравин, спорт-
чу дээди мергежи школа-
зынын тренери В. Оюн
болгаш оон-лаа өскелер,
боттарының дуржулгалы-
ны болгаш ажылдагы
дугайында чугаалааннар.
Өөредиле — тренировка-
методикалык талазы-
биле анык кичээлди спорт-
чу дээди мергежи
школазынын залында эр-
тирген. Кичээлге хостуг ху-
реш дугайында фильмдер
ни ажылдаан.
М. ШЫРАП.

Садым алыкчыларга
эптиг болуң дээр үлет-
пур барааннарын сал-
дынын магазини
моон адаанда бараан-
нары 24 ай узун ху-
саалыг кылдыр чоңга
чээлиге садым турар: 1
дөрбелчин метри 100
болгаш оон-лаа хей
рубль өртөктиг хейстер
болгаш хевис кылыг-
ла.

Бир эвес Алексей Түлүш
арага иштей, эш-оортуң,
дорсүт-төдөрлериниң аразына
чурттап, хой-интинин ажи-
лын ак сеткилдиг кылдыр
раан болза, ол хүндүлгел-
кижилерин бирээни-лаа туу-
ры чалаас. Чүглө арага
«бажың сукааның» уржуу
ол ышкажыл. Ат-алдар-лаа,
ажыл-агыл-лаа, эш-оор-лаа
чок артык.
Б. БОРИСОВ.

ЧУРУҢТА: аныак чогаалчыларын Кы-
зылга амыттыг хуралының киржикчи-
лери ырының болгаш танцының «Саян»
нуруне ансамблиниң хөгжүм-ши театры-
га болган концертин көрүп тура, ол ансам-
блдин артистери биле чурукка тырттыр-
ганы. (Оң талазында) Ханасиядан келген
аныак чогаалчыларны удуртуп келген
чогаалчы Михаил Ильичников, (ортузун-
да) Даг-Алтайдан Александр Жуков.
О. ОХЕМЧИНИҢ тырттырган чуругу.

Культура болгаш амыдырал.

КУЛЬТУРАНЫҢ ЧАА ОДЛА

Тыва ССР-ниң составына
кирген соода чаа-чаа суурлар
тургустунуп эгелээш. Оон
бээр-де суурларга клубтар
туудуп эгелээш. Шупту суур-
ларга клубтар тургустунган
соода, чоңуң амыдырал
культуразынын улам хөгжөө.
Тываның хоорайлар, суурлар
культура бажыңнары
болгаш харын-лаа культу-
ра оордулар түттүгүлө.
Манча чыгыш чижек болза
сөөгү дөрт чылда Эрин ра-
йонга культура бажыңнары
үштү туудуп, ажылдага кир-
ген. А келир чылын Нарын
суурга культура бажыңны
кылдырып планнаан.
ССР Конституциязының
хүндөс байырыг хурал «Чаа
орук» союзтун төвүнге чаа
Культура бажыңыга амыт-
тыган.
Байырыг хуралга СЭКП
Эрин райомуңуң ийги се-
ретары Д. Чамзырай, Бай-
Дег колдээ Советтин күссөкчи
комитетинин даргазы Г. Дой-
баа, Тыва АССР-ниң алдар-
лыг малчыны А. Севилбаа
болгаш өскелер-лаа тыва чо-
нун национал культуразынын
хөгжүдөсиге Коммунист
партиянын болгаш Совет ча-
гынын ала сагыш салымш-
кынына четтиргенин илереди-
п, суурнуң чуртакчылары-
ның чыгылаарың өзүлээр чаа
Культура бажыңны туудуп
тургусканын — Совет демокра-
тияның база бир чамынаах
херечин дээрзин демдедээш.
Совет күрүнеңиң чоңуң
чаагай чоруун бедир дээр
сагыш салымшынынга бай-
дажылар шалычы күш-
ажыл-биле харылап турар.
«Чаа орук» союзтун
ажыл-ишчирин Совет Тыва-
ның 40 чыл оюнга уткуштур
социалист чыгыш улам
калбатыр, он биреш чы-
лыг үшкү чылында күрүнге
эрт, сүт, дүк саларының план-
нарын күссөкчени 1983 чыл-
дың октябрь 1-де рапорттаан.
Чаа Культура бажыңы бай-
дажыларын культуруг амы-
дыралында төгүлүг болууш-
кун болган.
Культура бажыңының да-
штын бесин көөрге дыма онза-
гай чараш, ийи кыт даш ба-
жың болур. Иштинде дегем
таным залы, 300 олуттуг кө-
рүкчүлөр залы, спорт залы,
уран чүлө бөлүмнери-
ниң азы-бүрү өрөөлдери
бар. Оларның каадалгалы
Тыва АССР-ниң культуразы-
ның алдарыг амылаагызы
Бригад Дүпүр национал уран
чүлө хейлирин ажылдап
турган кылган. Ында библио-
теканың номчулга залы база
бар.
Т. МААДЫР-ООЛ,
ЧУРУҢТА: Эрин районда
«Чаа орук» союзтун төвү-
нде Культура бажыңны ажи-
дып турар үзүндө.
Авторуңуң фотозу.

ОКТАБРЬ 13
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Уе», 8.40 — Эртен-
ги гимнастика, 8.55 — Мульти-
фильмдер, 9.25 — Концерт,
10.20 — «Характерлиг кыс»,
Уран-чечен фильм, 11.50 —
Чола документалдыг фильм,
12.20 — Телемелдээр, 12.25 —
14.15 — Телемелдээр, 14.35 — Эртен-
ки спорт, 14.55 — Кон-
церт, 15.55 — П. Тучинаның
дириказы, 16.30 — Концерт,
17.15 — «Шымыраа школазы»,
«Ак терезе», 17.45 — «Чурук
саямала-ла хүн», 18.00 —
«Миллионнарын дилини ун-
верситетке», «Күш-ажыл» — ни-
тиел — кижик, 18.30 — 18.45
— Бөгүн дегелде, 19.00 —
Футболга Олимпиада мар-
гылаага шиптиле ужура-
жылгаш, 20.30 — Эстрада
концерти, 21.00 — «Уе», 21.35
— Петер Шрайер (ГДР) ыр-
лаар, 21.55 — 22.00 — Теле-
мелдээр.

ИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика,
8.15 — «Фрунзе хоорай», 8.35
— М. Ю. Лермонтов, «Ка-
лашников салыгым дугайында
ыр», 7-ги класс, 9.05 — Испан
мел, 9.35 — Ю. М. Лермон-
тов, «Калашников салыгым
дугайында ыр», 7-ги класс,
10.05 — Физика болгаш эр-
тектештиг революция,
10.35 — И. С. Тургенев, «Ала-
лар болгаш уруглар», 9-ку
класс, 11.05 — География,
ССР-ниң бойду куралдары,
11.35 — И. С. Тургенев,
«Алаал болгаш уруглар»,
12.05 — Бойду дугайында
билиг, 2-ги класс, Күзүп күш-
тур, 12.25 — Испан мел, 12.55
— Н. Думбаль, Чогаалчы-
ның арынырылган, 13.55 —
«Ванюшканың уруглары», Би-
жиким тайылбырлыг уран-у-
чен фильм, 15.25 — Телеме-
лээр, 15.30 — 18.00 — Чап-
сар, 18.00 — Телемелдээр.

КЫЗЫЛДАН

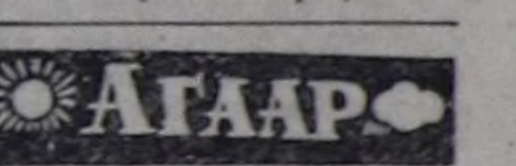
18.30 — «Отгулган», 18.50 —
«Азия төвү», 19.20 — Кино-
журнал, 19.30 — «Удус чо-
гаалчылары».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уду-
лар, чаштар», 20.15 — «Кино
көрүкчүлүгүң эдеринчиз»,
21.00 — «Уе», 21.35 — «Док-
тор, эки!» Уран-чечен теле-
фильм, 22.50 — 01.00 — Хо-
кейге ССР чемпионнаы,
«Спартак» — «Сокол».

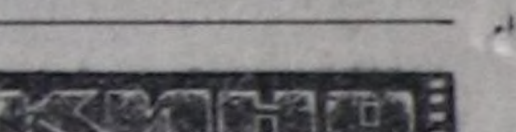
Редактор В. С. ШАРАВИН.

Солунуң дараазында номери
октябрь 15-те үнөр.

Бөгүн республикага шокар
булуттар, чагбас. Соңу-ба-
рым чүктен хаттың дүргөни
секундада 2—7 метр.
Дүне 2—7 градус соок, чам-
дык черлерге 8—13 градус
соор. Хүндөс 10—15 градус,
чамдык районнарга 3—8 гра-
дус чылыг.

Кызылга чыгастас, хат
кочкап. Дүне 5—7 градус
соок, хүндөс 10—12 градус
чылыг.

ОКТАБРЬ 13-ТЕ
«НАЙРАЛ»: «Такой
ажык» 9.30, 12.40, 15.00, 17.40,
20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Средь бе-
лая» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00
шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дюймовочка»
9.50, «Пираты XX века» 11.
20, 13.10, 21.00, «Подросток
и закон» 15.00, «Юность ге-
ния» 17.15, 19.05 шактарда.

«ВОСТОК»: «Возвращение
баттерфай» 16.50, «Завеща-
ние турецкого агента» 15.00, 18.
40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дыхание гро-
зы» 19.30 шакта.

БИЛИП
АЛЫНАР

Олар чүл сайгар таза-
зы биле республика контора-
зы организациаларын бол-
гаш бүдүргелерин 1983
чылда хөмүр-лаш амыр та-
доннарынын эде бижилиге-
шин побор 1-ден 15-ке чедир
шиптирлерин өзүлээр бүтү-
көрин дымчылдып тур.
Эңир чыдап октябрь 1-де
алган талапнарын кынаа алт
бижиттигин соода, 1983
чылда побор айдап эгелес
хөмүр-лаштын берип эгелээр.

Солун неделяда 6
катап үнөр.

Чыгыт № 2018.

Ажык чугаага хамаарыштыр

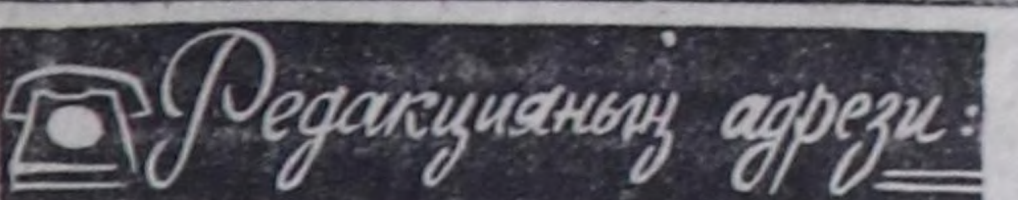
УРЖУУ ОЛ-ДУР

Кижиниң ат-алдары бу-
жартады, ону амыралды
делгем оруулан тайзып чо-
руур чураларын бирээни —
арага. Мычанга ону өй-шаа-
биле илгер, кажан-лаа «басты-
кы» болбас дээрин бистин
бурушугу өбелерини бешин
чагып чораан.
Мээң пазымын уугу пен-
сияланымдан бээр бешин
элээн каш чыл эрте берген.
«Көрбөө чүвөм чок, кодуру-
бүн хөмүр чок» деп чугаалап
болур. Бо үнүш дургузунда
арага илгер чораш, эки чүвө
көргөн чангыс-лаа кижик
душалам, шупту-лаа, бир-де
чүгөсө таварык-ог-бүдүсүн-
ден чарлар, кем-херекке ки-
рер, аары-аржыкка түттү-
рар... Бо дугайында шипи-
созулга чоокта чаа үнгөн
«Амдыралдык хөдөгезинде
кымырың ол» деп чүглө
база тодаргай бижирилди.
Арага илгер алгаш, «алай
бешин чола ортуңуңда» апаар
кижилериң бол намыс база
хөйү кордум. Та чүге ертен-
даарта элээр апаар мен,
арын-чүрүм мени шипи
бээр» деп болбас чүвө. Чу-
гаа-домма-лаа үн-даан, бо-

галаар чоруун салбаан. Ха-
рым-лаа шиптиге аныктыг
ажыл бешин кылбаан. Байгы
ажылы — суурлар кезип арага-
лаары апарган.

Бо чылдың апрельде А.
Түлүш бир эки-биле Улуг-
Хемниң Шаңгыга челе берген.
Эзирин кижик арын-нүрү бар
эвес, Шаңгыда хову турлаан-
га дүне челе бергеш, удуң
чыткан улус оттуруп, арага
непер турган. Ол аразында
бир-де чүвө уржуулан эки-
биле ас бижирилди. Осу ды-
ка аар кемдешкине тава-
рышканын амылдер оон
амыттын камгалап алыр ар-
газы чок болган.
Ол үгүдөдөн дээр Алексей
Түлүш РСФСР-ниң КД-ниң
108 чүдүлүгү 2-ги кезээ-биле
хөй чылда хосталгазын казы-
тырып шиптирген.

Бир эвес Алексей Түлүш
арага иштей, эш-оортуң,
дорсүт-төдөрлериниң аразына
чурттап, хой-интинин ажи-
лын ак сеткилдиг кылдыр
раан болза, ол хүндүлгел-
кижилерин бирээни-лаа туу-
ры чалаас. Чүглө арага
«бажың сукааның» уржуу
ол ышкажыл. Ат-алдар-лаа,
ажыл-агыл-лаа, эш-оор-лаа
чок артык.
Б. БОРИСОВ.

667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторун 2-23-54, харымсалгалык секретариаттын 2-23-35, партийный амдыраа болгаш совет тургузуп кыластериниң 2-37-13, чаага кыластериниң 2-41-27, информация кыластериниң 2-20-60, кыдаканың 2-21-47, корректорларын 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда

2-24-63 редакторун 2-31-75, пропаганда болгаш культура кыдаканың 2-23-54, 2-32-75 телефонче долгаар.

оралакчыларын 2-35-24, үлетпур кыдаканын 2-31-75, пропаганда болгаш культура кыдаканың 2-23-54, 2-32-75 телефонче долгаар.